

Kalousek, František; Češka, Josef

[Dějiny světa. Svazek I.]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1960, vol. 9, iss. E5, pp. 125-129

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109789>

Access Date: 23. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

prát, aby i jiné slovanské výzkumy, které se v posledních letech prováděly, se dočkaly tak brzké a důkladné publikace,

Bořivoj Dostál

Dějiny světa. Svazek I. Z ruského originálu, který vyšel v Moskvě r. 1955, přeložili J. Olivová, M. Puklová, dr. R. Hošek a dr. A. Bartoněk. SNPL Praha 1958. Stran 792 + 29 map + 44 obrazových příloh. Cena váz. výtisku 79,50 Kčs.

Z velikého díla sovětské historické vědy, Vsemirnaja istorija, která bude obsahovat celkem deset dílů, jsou již po několik let překládány do češtiny ty svazky, které až dosud v SSSR vyšly. A dostal-li se českým čtenářům do rukou první svazek těchto dějin poměrně brzy poté, co vyšel v SSSR, je to jistě projev značné pohotovosti Státního nakladatelství politické literatury. Jeho péčí vyšla kniha vzorně vybavená, s mnoha krásnými ilustracemi a přehlednými mapami.

Dějiny světa jsou dílo kolektivní, a podílejí se na něm vědečtí pracovníci historických ústavů Akademie věd SSSR i jiných vědeckých institucí a vysokoškolské učitelé. První přípravy tohoto díla spadají již do let před druhou světovou válkou a jeho teze procházely od r. 1951 širokou veřejnou diskusí, již se zúčastnili odborníci především z vysokých škol a vědeckých pracovišť; tím byla již napřed zajišťována vědecká hodnota tohoto díla i jeho jednotnost.

Dějiny světa představují ve světové historiografii první vědecký pokus podat dějiny lidstva v celé jejich šíři v důsledném pojetí historického materialismu. Tím se zásadně liší od všech dosavadních prací tohoto druhu — starších i nejnovějších.*) Projevuje se to už v tom, že i při značném počtu autorů, kteří vypracovali první svazek Dějin světa, nejde o individualisticky zaměřené monografické stati nestejně hodnoty, jak tomu bývá u kolektivních děl buržoazní historiografie, ale o dílo, které se vyznačuje jednotnou myšlenkovou linií a jednotným pojetím, že historický vývoj lidské společnosti není přes veškerou svou složitost náhodný, nýbrž má stejně jako svět anorganický i organický své zákonitosti. Z díla sovětských autorů jasně vyznačuje jeho poslání: čtenáři se nemá dostat jen poučení, ale má se mu ukázat zákonitost progresivního vývoje v lidské společnosti, v níž je nutně jeden hospodářsko-spoločenský řád nahrazován jiným, vyšším, až konečně společnost dospěje k socialismu a přes něj ke komunismu. Dějiny světa mají tedy v tomto pojetí přispívat k upevňování takového světového názoru, na kterém je budována sovětská společnost, a ta je bezesporu bojovým předvojem společnosti, již patří budoucnost, poněvadž je budována na hospodářské a společenské rovnoprávnosti, a výrobní vztahy jsou v ní v souladu s výrobními silami.

Pravěkým dějinám věnují Dějiny světa sice značnou pozornost, ne však takovou, jaká právem patří tomuto počátečnímu a nejdělsímu úseku lidských dějin, přestože se zdůrazňuje nesmírný význam období, „kdy se člověk oddělil ze světa zvířat“ a kdy „byly položeny základy celého dalšího vývoje hmotné a duchovní kultury lidské společnosti“ (str. 37). Nevelký celkem rozsah, který je z obsáhlého deseti-svazkového díla věnován prehistorii, zejména mladším obdobím (počínajíc neolitem), nutně vede k teozovitosti a kusosti podání některých partií. Předností ovšem je to, že se autoři snaží podat dějiny prvobytné společnosti v organické souvislosti s celým historickým procesem a v časovém sledu. Přibližující přítom k nestejnému tempu historického vývoje u různých lidských společenstev v různých částech světa, podali autoři v první části knihy výklad o vzniku lidské společnosti a o období prvobytně společného

*) Přehled nejvýznamnějších monografií světových dějin, ke kterým autoři světových dějin přihlídlí, je uveden v recenzovaném díle na str. 6, pozn. 1. O bibliografii k světovým dějinám srov. *Fr. Graus*, Pokusy o novou bibliografii světových dějin, ČsČH, 5, 1957, str. 145 n.

řádu od paleolitu až do raného neolitu (tj. do IV. tisíciletí) jako celek, kdežto mladší pravěká období jsou synchronisticky přiřazena k příslušným kapitolám, v nichž se již pojednává o dějinách starověku. Historicko-materialistické zaměření se projevuje též v tom, že je věnována velká pozornost vývoji výrobních sil a výrobních vztahů, kdežto buržoazní historikové se zaměřují převážně jen na společenský, politický a kulturní vývoj, tedy na nadstavbové jevy, zejména vývoj je na výrobních vztazích závislý.

V podání pravěkých dějin se nejvýrazněji projevuje snaha, aby Dějiny světa byly vskutku univerzální historií lidské společnosti. Neomezují se jen na historii Evropy, Středomoří a Blízkého Orientu, jako tomu bylo doposud u jiných podobných prací, nýbrž věnují pozornost celé Asii a Africe, a to i její jižní části, a také Americe, Austrálii a Polynésii, i když ne v takové míře, která by byla úměrná rozsahu, jenž je věnován území Sovětského svazu. To ovšem netřeba chápat jako nedostatek, neboť Dějiny světa jsou určeny především sovětskému čtenáři, a mimoto některé skvělé sovětské výsledky postavily toto území do popředí světové archeologie.

Pravěké dějiny nejsou v Dějinách světa dílem většího kolektivu, neboť jejich převážnou část — I. až III. kapitolu — napsal známý sovětský archeolog A. P. Okladnikov, kdežto S. V. Kiseljov zpracoval ve III. kapitole jen 3. podkapitolu (Neolitické kmeny v Evropě, ve střední a severní Asii v V.—IV. tisíciletí), celou kapitolu XVIII. a asi polovinu kapitoly VIII. První část kapitoly XXVII. pak napsal N. N. Zaleskij.

To, že podstatnou část pravěkých dějin zpracoval jediný autor — A. P. Okladnikov — má pochopitelně své kladné i záporné stránky. Kladem je především jeho jednotný výklad. Čtenáři se v něm podává zcela nový obraz nejstarších lidských dějin, než jaký dosud dovedla vyličit buržoazní archeologie, otvírají se mu nové, neznámé pohledy a jsou mu objasněny důležité otázky jako např. původ člověka, vznik společenských vztahů a řeči, vývoj myšlení, umění a náboženství, příčiny nejstarších migrací, vznik zemědělství a chovu dobytka, rozpad rodové společnosti a vznik společnosti třídní aj. Mnohé z těchto problémů nebyla buržoazní archeologie vůbec s to objasnit.

A. P. Okladnikov se pokusil ve svém výkladu shrnout výsledky četných prací sovětských archeologů a historiků, které byly publikovány monograficky i v četných časopisech. I když charakter Dějin světa vyžaduje značné zjednodušení problematiky a zestručnění podané látky, přesto je nutno zdůraznit, že se v Okladnikově práci neobráží vždy dosti výrazné stav současné sovětské archeologie a že mnohé pozoruhodné výtěžky jí byly opominuty. Ačkoli čerpal také z výsledků ostatní světové archeologie, jak to namnoze dokazuje i soupis literatury, přece je z jeho výkladu patrné, že je při nynějším stavu archeologie nad síly a možnosti jednotlivce zvládnout všechna její základní díla.

V této recenzi se můžeme dotknout jen několika nejzávažnějších otázek. Jde tu především o periodizaci pravěkých dějin, která je u sovětských archeologů po právu stálým předmětem diskusí a která nebyla zatím definitivně vyřešena. Okladnikov i ostatní autoři Dějin světa si tu počinají tak, že v podstatě přejímají systém staré, dosud všeobecně používané periodizace, dělíce prehistorii na doby (paleolit, neolit, eneolit, doba bronzová, doba železná) a na archeologické kultury, a snaží se ji mechanicky uvést v soulad s marxistickou periodizací, která přihlíží k výrobním vztahům. Z hlediska historického materialismu ovšem toto kompromisní řešení málo vyhovuje. Jako doklad stačí uvést např. to, že v době, kdy žilo ve střední Evropě neolitické obyvatelstvo v rodové společnosti, vznikaly v Egyptě a v Mesopotamii první státní útvary se třídním rozvrstvením; v době bronzové pak žilo obyvatelstvo střední Evropy ještě v rodově patriarchálních společenských vztazích, kdežto v Mesopotamii a v Egyptě byly již otrokářské státy v plném rozkvětu. Je však nutno přiznat, že řešit periodizaci pravěkých dějin patří k nejobtížnějším úkolům archeologie, pokud se ovšem k tomuto úkolu přistupuje důsledně z hlediska historického materialismu.

Mnoho kritických připomínek by bylo možno uvést ke stati Vznik lidské společnosti (str. 37 až 68). Proces utváření člověka (antropogeneze) je nedílnou součástí dějin vývoje živé hmoty na naší zemi. Zdá se nám proto, že je vývoj živočišného a rostlinného světa až do konce třetihor, tj. do doby, kdy se objevují nejbližší předkové člověka, podán v Dějinách světa příliš stručně (pouhých 10 řádků na str. 38). Rovněž vlastní antropogeneze je omezena jen na tři stručné stati, podané více méně tezovitě: Nejbližší předkové člověka, Podíl práce při oddělení člověka ze světa zvířat, Pithecanthropus (str. 38—43). A přece bychom očekávali, že budou materialisticky pojaté Dějiny světa věnovat této stěžejní otázce obzvláštní pozornost, zejména když sovětská věda dosáhla v tomto směru mimořádných úspěchů světového významu. Kromě toho překvapuje, že nebyly tyto partie svěřeny některému z vynikajících sovětských antropologů.

Nejstarší úsek lidských dějin je podán ve stati nazvané Počáteční stupně dějin lidstva (str. 44—57). Již v samém označení tohoto úseku i jednotlivých „stupňů“ se projevují důsledky periodizační nevyjasněnosti. Okladnikov nazval jednotlivé vývojové etapy takto: nejstarší kamenné nástroje, chellské období, acheulské období (sem řadí též lidi typu sinanthropa). Složitá problematika tohoto období je komplikována tím, že je nutno tu spojovat výsledky bádání několika vědních oborů, především archeologie, geologie, paleontologie a antropologie. Podat obraz tohoto úseku lidských dějin bude proto ještě dlouho patřit k nejtěžším úkolům vědy. Okladnikov si tento úkol zjednodušil tak, že redukoval složitou problematiku v podstatě jen na předpokládaný typologický vývoj kamenných nástrojů, na jejich popis a užití. Chybí také charakteristika přírodního prostředí, ve kterém žil člověk ve starším pleistocénu, ačkoli sám autor zdůrazňuje jeho významnou úlohu v prvních obdobích dějin lidstva a vůbec po celou dobu prvobytných dějin (str. 38). Není ani využito periodizace pleistocénu, která je přes všechny nedostatky zatím jedinou naší chronologickou pomůckou pro paleolit. Tak ztrácí čtenář oporu při datování, neboť jednotlivé nálezy jsou předvedeny prostorově, nikoli časově. Je také velmi problematické, ne-li zcela nesprávné, mluvit z hlediska světového o období chellském a acheulském, přičemž je hlavním kritériem typologie kamenných nástrojů, když víme, že jen nepatrnou část těchto nálezů lze bezpečně stratifikovat a nálezy z různých částí světa synchronizovat. Poněvadž se o změnách přírodních podmínek, o tzv. dobách ledových, začíná mluvit teprve v souvislosti s výskytem neandertálů a kultury moustierské, musí si čtenář učinit nejspíše představu, jako by starší paleolit (předchellské období, chelléen a acheuléen) spadaly geologicky do doby předledové.

Mohli bychom mít ještě mnoho dalších podobných výhrad i k dalším pravěkým obdobím, ale omezíme se už jen na některé připomínky. Za zjednodušené pokládáme zejména vylíčení mladšího paleolitu v evropské přiledivcové oblasti (str. 75 n.), neboť se zde píše jen o evropské části SSSR a jednotlivá období se nerozlišují ani časově, ani podle archeologických kultur; přitom zcela vypadl aurignacien a magdalénien, takže čtenář může mít dojem, jako by byl v Evropě jen solutrén (sem klade Okladnikov chybně i naše Dolní Věstonice). Vážné nedostatky má i stať o neolitu, v níž nejvíce postrádáme zmínky o některých starobylých a čistě neolitických kulturách ve střední Evropě. K mladším pravěkým obdobím se vrátíme v recenzi II. dílu Dějin světa nebo při jiné příležitosti.

*

Dějiny starověku jsou v knize rozděleny do tří částí, ve kterých se líčí ve sledu pokud možná chronologickým rozklad prvobytné pospolného řádu a vývoj nejstarších otrokářských států v údolí Nilu a v Mesopotamii ve IV.—III. tisíciletí př. n. l. (str. 153—281), růst otrokářských vztahů v těchto dvou kolébkách nejstarší civilizace a vznik dalších otrokářských států ve II. tisíciletí př. n. l. (str. 285—500) a posléze dějiny otrokářských států v první polovině I. tisíciletí př. n. l. (str. 503—725). A tak tu můžeme sledovat orientální dějiny od samých

jejich počátku až k rozkvětu perské říše a nejstarší řecké dějiny až k reformám Kleisthenovým. Přitom se dějiny starověku podávají tak, aby bylo co nejvíce zřejmo, jak se rozvíjel s růstem výrobních sil otrokářský řád v jeho prvním, orientálním stadiu, kdy ještě nikde nebylo otroků více než lidí svobodných nebo polosvobodných, a jak probíhal před válkami řecko-perskými vývoj otrokářské společnosti na půdě řecké. Jen při výkladu o otrokářství v Egyptě (str. 357 až 360) aklouzává J. J. Perepjolkin k překonanému názoru, jako by již v polovině II. tisíciletí př. n. l. dosáhla tamější otrokářská formace takřka toho stupně, jaký zastihujeme v Itálii v době kolem začátku naší éry.

Třebas je v knize vyloženo zevrubně i o dějinách Číny a Indie a jsou popsány i nejstarší dějiny západního Středomoří, zejména Itálie, přece tvoří páteř výkladu, jak to ani není jinak možné, dějiny starověkého Egypta a Mesopotamie; k nim se těsně připínají dějiny ostatních starověkých států a kmenů v Přední Asii, volněji dějiny východního Středomoří, Indie a Číny. Snad jen výklad o Palestině, Sýrii a Urartu měl být zařazen v knize poněkud jinak, a to až za dějiny Asýrie, resp. — s výjimkou Urartu — až za dějiny novobabylónské říše, neboť jinak je celkový rámec, do kterého jsou dějiny těchto starověkých států zasazeny, prostému čtenáři málo jasný. Platí to zejména o dějinách židovských.

Cennou pomůckou je i synchronická tabulka (str. 728—736), v níž však např. marně hledáme zmínku o Chammurapim a o rozkvětu starobabylónské říše.

O dějinách starověku se sice již dostalo naší veřejnosti překladu všech tří základních sovětských knih (*A. V. Avdijev*, Dějiny starověkého Východu; *V. S. Sergejev*, Dějiny starověkého Řecka; *N. A. Maškin*, Dějiny starověkého Říma), ale přesto bude pročitat i ten, kdo tuto literaturu zná, první svazek *Dějiny světa* s velkým zájmem, neboť jde o zpracování starověkých dějin v pojetí mnohem širším a také na základě novějších vědních poznatků. Zeela nově jsou tu podány např. nejstarší dějiny egejské oblasti, do nichž mnoho nového přineslo zejména rozluštění krétského lineárního písma B, ale i dějiny jiných starověkých zemí nabývají svým začleněním do širokého rámce tehdejších dějin obecných mnohem větší plastičnosti, a vývoj těch zemí se tak stává i snáze pochopitelným. Čtenáře upoutají i některé nové interpretace, z nichž snad postačí zmínit se jen o jedné. Egypťané pokládali za prvního svého krále Menia a evropští vědci mu pak dlouho připisovali sjednocení země v jednotný stát. Nové nálezy však ukázaly, že byl Egypt sjednocen, třebaš nikoli pevně, už dávno před ním, takže se obje-
ví otázka, proč Egypťané uznávali jakési prvenství krále Menia, zakladatele I. dynastie. Perepjolkin vysvětluje tu věc na str. 176 tak, že se v Egyptě vedly pravidelné písemné záznamy teprve od vlády Meniovy; tím se stalo, že Egypťané v něm později spatřovali svého prvního krále vůbec.

I když můžeme výklad o dějinách starověku, na jehož autorství se podílí 9 historiků a orientalistů přímo a 4 nepřímo (bylo užito jejich materiálu), hodnotit velmi kladně, přece má jejich práce tu a tam některé nedostatky. Z nich je, jak se nám zdá, nejnápadnější výklad o rozvoji otrokářství v Egyptě (str. 357—361), který odporuje — jak jsme již výše naznačili — nejen celkové koncepci vývoje otrokářského řádu na starověkém Východě, nýbrž i tomu, co se píše o několik stránek dále o postavení egyptských zemědělců, kteří tvořili vždycky většinu tamějšího obyvatelstva (str. 360—362), a řemeslníků (str. 362—366). Za spornou možno např. pokládat formulaci, že měl koncem XVIII. egyptské dynastie „obyčejný pastýř při nejmenším otroka a dvě otrokyně“ (str. 357). Výklad o nejstarším starověkém eposu o Gilgamešovi je podán (str. 331 n.) v tom smyslu, že byla do akkadštiny převedena a přepracována stará sumerská verze, ale o posledním zpracování tohoto eposu, o verzi asyrské, není v knize ani zmínky. Za problematiku pokládáme také tvrzení (str. 244), že prý se v akkadštině zachoval nejuplněnější text tohoto eposu. Ostatně verše, které jsou citovány na str. 332 z překladu L. Matouše, se zachovaly právě ve zpracování asyrském. Na str. 585 není vysvětleno, proč musilo asyrské obyvatelstvo přísahat Aššurbanipalovi věrnost ještě za života jeho otce

Assarhaddona a proč to naráželo na odpor. Assarhaddonův druhý syn Šamaššumukin byl totiž starší než Aššurbanipal.

Z ruského originálu přešla do českého znění nejedna těžkopádná a místy i těžko srozumitelná věta (např. str. 182: Egyptané již sice tehdy znali železo, a to nejen železo meteorického původu, avšak pro výrobu dosud nemělo význam. — str. 526: „Knihy Samuelovy“ a „Knihy královské“, spojené také pod názvem „Knihy královské“. — str. 692: Boiotský básník Hesiodos... píše o basileech, kteří pohleují dary boiotských zemědělců), avšak překladatelé jejich počet bohužel ještě rozšířili. Tak asi sotva kdo dobře porozumí těmto větám: str. 432: Raně minojské a raně helladské období je dobou eneolitu, kdy se objevil bronz (rozuměj: s ojedinělým výskytem bronzu). — str. 683: I když tehdejší společnost ještě neznala rozdělení na třídy, bylo přece již postavení hlavní masy otroků dosti svízelné (má být: vyhraněné rozdělení). Z ostatních omylů uvádíme aspoň tyto: Na str. 530 n. je u chemické značky Pb uveden cín místo olova (rusky svinec) a u Sn olovo místo cínu (rusky olovo) a mimoto je tam místo Karthaga Karthagena. V rejstříku je chyba na str. 769, neboť název Kinza je jiným starověkým jménem Kadeše a nikoli jménem dnešním.

Slabý, ba místy až začátečnický je překlad kapitol o pravěkých dějinách. Přitom je zejména podivné, jak se mohlo objevit tolik chyb v díle, které prošlo odbornou redakcí. Tak se tu např. píše o starých lovcích a starých obydlích (str. 78) místo o pravěkých lovcích a o pravěkých obydlích, o hlavici stehenní kosti (str. 62) místo o jejím kloubu, o kulturách pokrokových (str. 95) místo pokročilých apod. Nástroj zvaný rusky „ostroje“ není ostří (str. 73), ale hrot, severnyj oleň není los (str. 77), ale sob, a známá francouzská paleolitická lokalita není Moustiers (str. 57), ale Le Moustier. Mimoto je na str. 76 chybně uvedena plošná míra, a to 200 km² místo 200 m².

V transkripci jmen jsme si všimli těchto nedopatření: str. 197 a rejstřík: Mikerin místo Mykerinos; str. 220 z údajů Berossosových místo Berossových; str. 531: Liků místo Lyků; str. 722: Basilika v Paestumu místo chrám v Paestu. Za šťastné nepokládáme skloňovat jména jako Thutmóse, Ramesse, Ahmóse apod. tak, že zní genitiv a akuzativ stejně jako nominativ. To může nezřídka zatemnit smysl věty. Uvádíme jeden příklad (str. 619): „Ačkoli Ahmóse II. brzy uznal jak Dolní, tak Horní Egypt, udržel se Vahjebře...“ I odborník se musí nad smyslem této věty zamyslet, než přijde na to, že je třeba číst „Ahmóse Druhého“. Ostatně jméno Jahve má v knize genitiv a akuzativ Jahva (str. 520, 523). K nedůslednostem patří transkripce Echnaton na str. 376, kdežto jinde je Achnaton. Divné je také to, že překladatelé většinou nesklonují řecká jména 1. deklinace jako např. Kyrene. Důsledná není vždy ani transkripce na mapách (např. str. 513: Soloi, Paphos, Tarsus).

Ačkoli by se nedopatření toho druhu, jaká jsme zčásti uvedli, neměla vyskytovat vůbec, přece můžeme aspoň říci, že jich není v tak rozsáhlé knize příliš mnoho. Překlad je totiž většinou zcela přesný, bohužel někdy až příliš doslovný (srv. str. 333).

V souhrnném hodnocení prvního svazku Dějin světa konstatujeme znovu, že je to kniha pro nás velmi cenná a že jí budou jako základní literatury užívat nejen naši učitelé historie, nýbrž i kterýkoli zájemce o světové dějiny. Snad jen odborníci budou občas postrádat, že autoři tam, kde podávají nějaká nová fakta nebo nové výklady, neudávají své prameny.

František Kalousek—Josef Česka

Antika v dokumentech, I — Řecko. Redigovali Julie Nováková a Jan Pečírka. SNPL Praha 1959. Stran 452.

Česká literatura neoplývá velkým množstvím překladů ze starého řeckého písemnictví. Pouhá stránka (439 n.) stačí k tomu, aby byl uveden v knize, o které tu píšeme, jejich seznam. Ačkoli bychom ho mohli rozšířit aspoň ještě o Stiebitzův překlad vybraných řečí Démosthe-